

*Димов К. Б.,**аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Анотація. У статті досліджується еволюція судової практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав біженців. Особлива увага приділяється ключовим тенденціям у розгляді справ, що стосуються порушень прав осіб, які шукають міжнародного захисту. Аналізується, як змінювалися підходи до тлумачення та застосування норм Європейської конвенції з прав людини у контексті міграційних криз, зокрема зростання кількості біженців шукачів притулку внаслідок збройних конфліктів, переслідувань та порушень прав людини. У статті розглядаються основні міжнародно-правові проблеми, що виникають під час розгляду справ цієї категорії, зокрема питання заборони вислання осіб до країн, де їм загрожує небезпека (принцип невислання), ефективності процедур надання притулку, умов утримання шукачів притулку та колективного видворення мігрантів.

Досліджується також вплив окремих рішень Європейського суду з прав людини на міжнародну та національну практику у сфері захисту біженців. Зокрема, розглядається вплив таких знакових справ, як «Сзуровец проти Угорщини», «М.С.С. проти Бельгії та Греції», «Хірсі Джамаа та інші проти Італії», що встановили нові правові стандарти у сфері міграційного права.

Окрему увагу було приділено питанню ефективності механізмів захисту прав біженців у рамках Європейської конвенції з прав людини та Протоколів до неї, зокрема ролі статті 3 Конвенції (заборона катувань та нелюдського поводження), статті 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд), статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) та статті 4 Протоколу №4 (заборона колективного вислання іноземців). У статті також обговорюється проблема неоднозначності окремих рішень Європейського суду з прав людини та їхнє потенційне значення для майбутньої судової практики у сфері міграції.

Стаття спирається на аналіз судової практики Європейського суду з прав людини, міжнародних конвенцій, національного законодавства та наукових джерел. У статті оцінюється, наскільки ефективними є механізми Європейського суду з прав людини у забезпеченні прав біженців та шукачів притулку, які основні проблеми залишаються невирішеними, а також які перспективи подальшого розвитку судової практики у зв'язку з новими викликами у сфері міжнародного, зокрема, міграційного права. Зроблено висновки щодо ролі Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів міжнародного захисту біженців та необхідності подальшого вдосконалення юридичних механізмів у сфері прав людини та міграції.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, міжнародне міграційне право, міжнародне право, біженці, права біженців, шукачі притулку, захист прав людини, колективне видворення, міграційна криза, Конвенція про статус біженців, принцип невислання, міграція.

Постановка проблеми. Захист прав біженців та шукачів притулку є однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права. Незважаючи на наявність міжнародних норм, зокрема Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), навіть у сучасному світі держави часто застосовують суперечливі практики щодо біженців, зокрема колективне видворення, обмеження доступу до процедур надання притулку, неналежні умови утримання та порушення принципу невислання.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), який діє на підставі ЄКПЛ, займає ключове місце у становленні стандартів правового захисту біженців. Водночас постійні зміни міграційної політики та міграційного законодавства країн-членів Ради Європи створюють виклики для ефективної роботи Суду.

Проблема також полягає у зростанні кількості справ, пов'язаних із біженцями, що ускладнює роботу ЄСПЛ та ставить питання про необхідність удосконалення механізмів судового розгляду. У статті аналізується, як ЄСПЛ адаптує свою практику до нових міграційних реалій та які виклики залишаються невирішеними.

Стан дослідження. Проблематика судового захисту прав біженців у ЄСПЛ є предметом наукових досліджень як у міжнародному, так і в українському правовому дискурсі. Вітчизняні науковці зокрема приділяють увагу різним аспектам цієї тематики, зокрема процедури розгляду справ про статус біженців та механізм виконання рішень ЄСПЛ.

Так, Є. Герасименко у своїй статті «Роль урядового уповноваженого в справах Європейського суду з прав людини в розгляді справ про статус біженців, додатковий та тимчасовий захист» досліджує роль урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ у розгляді справ, пов'язаних із статусом біженців, додатковим та тимчасовим захистом. Автор аналізує взаємодію державних органів із ЄСПЛ, їхню відповідальність за забезпечення ефективного судового процесу та виконання рішень Суду. Це дослідження демонструє важливість національних механізмів у реалізації міжнародних стандартів захисту прав біженців та підкреслює необхідність їх удосконалення. Питання захисту прав біженців у практиці Європейського суду з прав людини є також предметом наукових досліджень вітчизняних вчених, зокрема щодо гарантій доступу до правдивої інформації про умови їхнього перебування. У дослідженні В. М. Завгородньої, присвяченому рішенню у справі «Сзуровец проти Угорщини», аналізується роль Європейського суду з прав людини у встановленні стандартів інформаційної прозорості міграційної політики. Було підкреслено, що свобода преси включає право збирати інформацію про суспільно важливі питання, зокрема щодо умов перебування біженців.

Українські науковці наголошують, що рішення ЄСПЛ у цій та подібних справах формують єдині правові підходи до висвітлення тематики біженців у медіа. Це питання особливо актуальне в умовах глобальних міграційних криз, коли інформаційна політика держав може впливати на сприйняття біженців у суспільстві.

Метою статті «Еволюція судової практики ЄСПЛ щодо захисту прав біженців та шукачів притулку: сучасні тенденції та виклики» є дослідження підходів Європейського суду з прав людини до розгляду справ, пов'язаних із правами біженців та шукачів притулку. Аналізується ряд рішень ЄСПЛ, їхній вплив на міжнародну правозастосовну практику та адаптацію національних законодавств держав-членів Ради Європи.

Виклад основного матеріалу. Європейський суд з прав людини займає ключову роль у забезпеченні дотримання прав біженців та шукачів притулку. Його судова практика формує стандарти міжнародного захисту та визначає зобов'язання держав щодо виконання норм Європейської конвенції з прав людини. Зокрема, рішення ЄСПЛ стосуються заборони колективного видворення, гарантій доступу до процедур притулку, належних умов утримання та ефективного правового захисту.

Суд поступово еволюціонував у своїх підходах до розгляду таких справ. Наприклад, у справі «М.С.С. проти Бельгії та Греції» («M.S.S. v. Belgium and Greece», заява № 30696/09) ЄСПЛ визнав, що повернення шукача притулку до Греції в межах Дублінської системи суперечило статті 3 ЄКПЛ через неналежні умови його утримання [6]. Це рішення стало прецедентним у питаннях відповідальності держав за умови прийому біженців. Справа «М.С.С. проти Бельгії та Греції» є знаковою у практиці ЄСПЛ та суттєво вплинула на розвиток європейської системи захисту біженців. Це рішення стало важливим прецедентом у питанні відповідальності держав за дотримання стандартів прав людини в межах Дублінського регламенту.

Заявником у справі виступав громадянин Афганістану, який прибув до Греції, а згодом – до Бельгії, де подав клопотання про надання притулку. Відповідно до положень Дублінського регламенту, який встановлює правові механізми визначення держави-члена, відповідальної за розгляд заяви про надання міжнародного захисту, компетентні органи Бельгії ухвалили рішення про передачу заявника до Греції як першої держави в'їзду на територію Європейського Союзу. У Греції він зіткнувся з неналежними умовами утримання, зокрема перебуванням у переповнених центрах прийому без належного доступу до санітарних умов та базових соціальних послуг [6]. Його клопотання про надання притулку не було розглянуто ефективно, що ускладнило його правове становище та доступ до засобів правового захисту.

ЄСПЛ встановив, що в цій справі мало місце порушення ст. 3 ЄКПЛ як з боку Греції, так і з боку Бельгії. Зокрема, Суд визнав, що умови утримання заявника в Греції становили нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження. Бельгія, своєю чергою, порушила ст. 3 ЄКПЛ, оскільки, знаючи про системні проблеми у грецькій системі прийому біженців, повернула заявника без належної оцінки ризиків, яким він міг бути підданий. ЄСПЛ також встановив порушення ст. 13 ЄКПЛ, яка гарантує право на ефективний засіб правового захисту. Суд зазначив, що заявник не мав доступу до дієвих та ефективних правових механізмів, які дозволили б йому оскаржити умови його утримання в Греції. Відсутність належної проце-

дури правового захисту позбавила його можливості ефективно звернутися до компетентних органів з метою виправлення порушень його прав. Крім того, Суд наголосив, що загальна ситуація в Греції щодо забезпечення прав шукачів притулку була незадовільною, що унеможливило реалізацію права на ефективне оскарження [6]. Таким чином, держава не виконала свого зобов'язання щодо забезпечення доступу до правосуддя у сфері захисту прав біженців.

Рішення у справі «М.С.С. проти Бельгії та Греції» стало значущим прецедентом у практиці ЄСПЛ та справило суттєвий вплив на тлумачення й застосування положень Дублінського регламенту. Зокрема, воно поставило під сумнів автоматичний механізм повернення шукачів притулку до першої країни їхнього в'їзду до Європейського Союзу без попередньої ретельної оцінки умов їхнього утримання та гарантій ефективного доступу до процедури надання притулку. Суд встановив, що держава, яка передає заявника, зобов'язана перевіряти, чи не піддається він ризику нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження в державі призначення, а також чи має він доступ до ефективного засобу правового захисту.

Як наслідок, це рішення показало необхідність перегляду національних політик у низці держав-членів ЄС щодо механізму передачі біженців відповідно до Дублінського регламенту, а також стало ключовим аргументом у процесі реформування системи розподілу відповідальності за розгляд клопотань про міжнародний захист. Крім того, воно підкреслило необхідність посилення гарантій прав шукачів притулку, що, зокрема, призвело до перегляду процедурних стандартів і створення додаткових механізмів контролю за дотриманням міжнародних стандартів у сфері захисту прав біженців.

Це рішення ЄСПЛ закріпило принцип індивідуальної оцінки ризиків під час повернення біженців та підкреслило необхідність врахування реального стану національної системи надання притулку перед ухваленням рішень про передачу осіб у відповідності до Дублінського регламенту. Крім того, справа «М.С.С. проти Бельгії та Греції» посилила значення зобов'язань держав щодо захисту шукачів притулку, оскільки ЄСПЛ визнав, що навіть країни з розвиненими правовими системами можуть нести відповідальність за непряме порушення прав біженців, якщо вони не вживають необхідних заходів для запобігання порушенням, що мають місце в інших державах.

Таким чином, справа є визначальною у сфері захисту прав біженців та шукачів притулку, оскільки вона не лише підтвердила неприпустимість автоматичного повернення осіб у країни, де їм загрожує неналежне поводження, але й змінила правозастосовну практику у сфері європейського міграційного права.

Справа «Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy, заява № 27765/09) стала визначальним прецедентом у сфері міжнародного права біженців та прав людини, зокрема щодо застосування принципу заборони повернення у контексті морських операцій.

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні встановив відповідальність Італії за примусове повернення 24 сомалійських і еритрейських мігрантів, яких італійська берегова охорона перехопила у відкритому морі та передала лівійській владі без проведення індивідуальної оцінки їхніх обставин. Суд визнав порушення ст. 3 ЄКПЛ, оскільки повернення заявників до Лівії піддавало їх реальному ризику жорстокого поводження, а також ст. 4 Протоколу № 4, оскільки мало місце колективне

вислання іноземців без належного розгляду їхніх заяв. Крім того, було встановлено порушення ст. 13, оскільки заявники не мали ефективного засобу правового захисту для оскарження своєї депортації [1]. Рішення стало ключовим у визначенні екстериторіальної юрисдикції держав, підтвердивши, що зобов'язання щодо дотримання прав людини поширюються на дії національних органів навіть за межами території держави. Воно також сприяло зміцненню заборони примусового повернення мігрантів та шукачів притулку без належної правової процедури, визнавши, що держави-члени Ради Європи не можуть уникати відповідальності за дії, що призводять до порушення прав шукачів притулку.

Заборона примусового повернення мігрантів впливає з міжнародних зобов'язань держав, зокрема принципу non-refoulement (заборони повернення), закріпленого у ст. 33(1) Конвенції про статус біженців 1951 року: *«Договірні Держави не будуть жодним чином вислати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожує небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання.»* [5] та ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: *«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню»* [4].

Це рішення мало значний вплив на європейську політику контролю за міграцією, вимагаючи від держав посилення гарантій дотримання прав біженців під час морських операцій та перегляду національних процедур повернення мігрантів у треті країни.

Окрім цих справ, Суд продовжує розглядати випадки порушень прав біженців, які стосуються доступу до правосуддя, умов утримання та висвітлення їхнього становища у медіа. Наприклад, у справі «Сзуровец проти Угорщини» (2019) ЄСПЛ визнав порушення статті 10 ЄКПЛ через відмову журналісту в доступі до центру прийому, що обмежувало свободу отримання інформації про умови життя шукачів притулку [5].

Відтак, як зазначала В. М. Завгородня, за висновком ЄСПЛ, матеріал, що його мав підготувати журналіст, слугував би меті отримання об'єктивної та незалежної інформації про добробут мігрантів, що було важливим для суспільства аспектом міграційної кризи. Суд вказав, що національні органи влади не зважили належним чином необхідність обмежень, заснованого на особистих правах (не врахувавши, зокрема, пояснень пана Сзуровця щодо того, що всі інтерв'ю будуть добровільними, а знімки робитимуться за попереднім, за потреби, письмовим дозволом) у світлі цінності запропонованого дослідження для суспільних інтересів. Суд, зокрема, зазначив, що з огляду на важливість медіа в демократичному суспільстві та висвітлення питань, що становлять значний суспільний інтерес, будь-які виправдання для обмежень свободи вираження поглядів повинні бути переконливо встановлені. Відтак, ЄСПЛ однолосно постановив, що мало місце порушення ст. 10 ЄКПЛ [3].

Рішення ЄСПЛ у цій справі ще раз підтвердило важливість свободи вираження поглядів у контексті захисту прав мігрантів та висвітлення гуманітарних криз. Суд наголосив, що обмеження діяльності журналіста без належного врахування суспільної цінності його роботи порушує статтю 10 ЄКПЛ і може призвести до приховування важливих проблем, пов'язаних із

міграцією. Важливо, що ЄСПЛ визнав непропорційним втручання національних органів, оскільки їхні аргументи не переважили право суспільства на отримання достовірної інформації про умови перебування мігрантів. Це рішення ще раз підкреслює, що держави-учасниці Конвенції повинні не лише забезпечувати належний правовий захист біженців та шукачів притулку, а й гарантувати прозорість і суспільний контроль за міграційною політикою через медіа, що є невід'ємною складовою демократичного суспільства.

Водночас, виконання рішень ЄСПЛ залишається проблематичним, оскільки багато держав не поспішають імплементувати судові стандарти. В умовах посилення антиімміграційної риторики в Європі забезпечення ефективного захисту біженців стає все складнішим. Важливим аспектом залишається контроль за виконанням судових рішень національними урядами та розробка механізмів, які б унеможливили систематичні порушення прав біженців.

Висновки. Європейський суд з прав людини займає ключову роль у формуванні стандартів захисту прав біженців та шукачів притулку, що підтверджується аналізом його судової практики. Рішення у справах «M.S.S. проти Бельгії та Греції», «Хірсі Джамаа та інші проти Італії» тощо засвідчили еволюцію підходів Суду до тлумачення принципу non-refoulement, умов утримання шукачів притулку, ефективності процедур надання захисту та заборони колективного вислання. ЄСПЛ встановив, що держави не можуть автоматично повертати осіб у країни їхнього першого в'їзду без ретельної оцінки ризиків, а також що такі дії суперечать нормам міжнародного права.

Проаналізовані справи демонструють послідовне посилення правових гарантій для шукачів притулку, зокрема в аспектах доступу до судового захисту та дотримання стандартів гуманного поводження. Водночас, виконання рішень ЄСПЛ залишається проблемним питанням, оскільки низка держав ухиляється від імплементції встановлених стандартів, що підриває ефективність міжнародного механізму захисту біженців. Особливо гостро постають питання недостатньої ефективності механізмів контролю за виконанням рішень Суду, що потребує посилення моніторингу та вдосконалення міжнародно-правових інструментів.

Дослідження також показало, що ЄСПЛ активно реагує на сучасні виклики у сфері міграції, включаючи питання інформаційної прозорості та ролі медіа у висвітленні умов перебування мігрантів, що підтверджується справою «Сзуровец проти Угорщини». Суд визнав, що обмеження свободи преси у контексті доступу до інформації про становище біженців порушує статтю 10 ЄКПЛ і може призвести до порушення прав шукачів притулку.

Таким чином, практика ЄСПЛ значно вплинула на розвиток міжнародного міграційного права та сприяла вдосконаленню політики держав-членів Ради Європи щодо поводження з біженцями. Однак залишається низка викликів, зокрема невиконання державами рішень Суду, посилення антиімміграційної політики в окремих країнах та недостатня ефективність національних процедур надання притулку. У зв'язку з цим необхідне подальше вдосконалення міжнародних механізмів захисту прав біженців, а також зміцнення національних гарантій виконання рішень ЄСПЛ з метою забезпечення ефективного захисту осіб, які шукають міжнародного захисту.

Література:

1. Hirsi Jamaa та інші проти Італії [ВП] – 27765/09. Інформаційний бюлетень практики Суду № 149. *Європейський суд з прав людини*. 2012. 23 лютого. URL: <https://surl.li/knngsa> (дата звернення 01.10.2024).
2. SZUROVECZ v. HUNGARY. *European Court of Human Rights*. 2016. 9th June. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-164555%22%5D%7D> (дата звернення 01.10.2024).
3. Завгородня В. М. Роль рішення ЄСПЛ у справі «Сзуровець проти Угорщини» у формуванні медіа-політики щодо проблем міграції / Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти: матеріали науково-практичного круглого столу, м. Суми, 24 червня 2023 р. / ред. кол. : В. М. Завгородня, А. М. Куліш, А. В. Гончаренко та ін. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 20-23.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Верховна Рада України*. 1950. 04 листопада. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 01.10.2024).
5. Конвенція про статус біженців. Офіційний переклад. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення 01.10.2024).
6. СПРАВА «M.S.S. ПРОТИ БЕЛЬГІЇ ТА ГРЕЦІЇ». РІШЕННЯ. *Європейський суд з прав людини*. 2011. 21 січня. URL: <https://surl.li/mhdayn> (дата звернення 01.10.2024).

Dymov K. Evolution of the ECHR case law on the protection of the rights of refugees and asylum seekers: modern trends and challenges

Summary. The research examines the evolution of the European Court of Human Rights' case law on the protection of refugees' rights. Particular attention is given to key trends in the adjudication of cases concerning violations of the rights of individuals seeking international protection. The research explores how approaches to the interpretation and application of the European Convention on Human Rights have evolved in the context of migration crises, particularly in response to the increasing number of asylum seekers and refugees resulting from armed conflicts, persecution, and human rights violations. The research addresses major international legal challenges arising in the adjudication

of such cases, including the prohibition of refoulement (non-refoulement principle), the effectiveness of asylum procedures, the conditions of detention for asylum seekers, and the collective expulsion of migrants.

The research also explores the impact of landmark judgments of the European Court of Human Rights on international and national refugee protection practices. In particular, it examines the influence of cases such as "Szörövecz v. Hungary", "M.S.S. v. Belgium and Greece", "Hirsi Jamaa and Others v. Italy", "Tarakhel v. Switzerland" among others, which have established new legal standards in the field of migration law. The analysis considers how these judgments have contributed to changes in the policies of Council of Europe member states, as well as the challenges associated with implementing these decisions in national legislation.

Special attention is given to the effectiveness of mechanisms for refugee rights protection within the framework of the ECHR and its Protocols, particularly the role of Article 3 (prohibition of torture and inhuman or degrading treatment), Article 6 (right to a fair trial), Article 13 (right to an effective remedy), and Article 4 of Protocol No. 4 (prohibition of collective expulsion of foreigners). The article also discusses the issue of ambiguity in certain ECtHR rulings and their potential implications for the future development of case law in the field of migration.

The research is based on an analysis of ECtHR case law, international conventions, national legislation, and scholarly sources. The article assesses the effectiveness of the ECtHR's mechanisms in ensuring the rights of refugees and asylum seekers, identifies key unresolved challenges, and explores prospects for the further development of case law in response to emerging challenges in international migration law. The conclusions highlight the role of the ECtHR in shaping international refugee protection standards and emphasize the need for further improvement of legal mechanisms in the fields of human rights and migration law.

Key words: European Court of Human Rights, international migration law, international law, refugees, refugee rights, asylum seekers, human rights protection, collective expulsion, migration crisis, The Convention Relating to the Status of Refugees, the principle of non-refoulement, migration.